

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.11109418>

BO‘LAJAK GEOGRAFIYA O‘QITUVCHILARINING KARTOGRAFIK KOMPETENTLIGINI SHAKLLANTIRISHGA KO‘MAKLASHADIGAN PEDAGOGIK SHART-SHAROITLAR

Ibragimov Utkir Nurmamat o‘g‘li

Qarshi muhandislik-iqtisodiyot instituti dotsenti., (PhD),

Qarshi, O‘zbekiston.

utkir.ibragimov.92@mail.ru

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada Oliy o‘quv yurtlarida kartografiya fanlarni o‘qitishning shaxsga yo‘naltirilgan texnologiyasi hamda kartografik kompetentligini shakllantirishga yordam beradigan pedagogik tushunchalar va kartografiya fanlar bo‘yicha samarali o‘qitishning pedagogik shartlari yoritib berilgan.

Kalit so‘zlar. *Kartografik kompetentlik, zamonaviy o‘qitish texnologiyasi, pedagogik shartlar, ta‘lim texnologiya, o‘qitishning muayyan shakllari, baholash funksiyalari.*

АННОТАЦИЯ

В данной статье освещены лично-ориентированная технология обучения картографии в высших учебных заведениях, а также педагогические концепции, помогающие формировать картографическую компетентность, и педагогические условия эффективного обучения картографии.

Ключевые слова. *Картографическая компетентность, современные технологии обучения, педагогические условия, образовательная технология, конкретные формы обучения, оценочные функции.*

ABSTRACT

In this article, the person-oriented technology of teaching cartography in higher educational institutions, as well as pedagogical concepts that help to form cartographic competence, and the pedagogical conditions of effective teaching in cartography are highlighted.

Keywords. *Cartographic competence, modern teaching technology, pedagogical conditions, educational technology, specific forms of teaching, evaluation functions.*

Kirish:

Oliy o'quv yurti talabalarining kartografik kompetentligini shakllantirish uchun ushbu jarayonni soddalashtiradigan va shu bilan talabalarni tayyorlash samaradorligini ta'minlaydigan pedagogik shart-sharoitlarni aniqlash lozim.

Shaxsiy, tasodifiy va tanlab olingan pedagogik sharoitlar hamda ta'lim texnologiyalari orqali oliy o'quv yurti talabalarining kartografik kompetentligini shakllantirishga sezilarli darajada ta'sir eta olmasligini tushunishga asoslanib, biz oliy o'quv yurtlarida kartografiya fanlarni o'qitish jarayonini optimallashtirishni hisobga olgan holda moslashuvchan, dinamik rivojlanayotgan kompleks zarur deb hisoblaymiz. Uni asoslashda quyidagilar hisobga olindi:

- oliy ta'limning malaka talablari;
- kartografiyaga oid fanlarni o'qitishni o'ziga xos xususiyatlari;
- kartografik kompetentlikni shakllantirishga qaratilgan tajriba-sinov natijalari.

Adabiyot tahlili:

Oliy o'quv yurtlarida kartografiya fanlarni o'qitishning shaxsga yo'naltirilgan texnologiyasi faqat ma'lum bir pedagogik shartlar mavjud bo'lganda samarali ishlashi mumkin. Kartografik kompetentligini shakllantirishga yordam beradigan pedagogik tushunchalarni asoslashni zarur deb hisobladik.

Kartografiya fanlar bo'yicha samarali o'qitishning pedagogik shartlarini, bundan tashqari, o'qituvchi tomonidan ishlab chiqilgan va loyihalashtirilgan, Oliy o'quv yurti talabalarining kartografik kompetentligini shakllantirishga hissa qo'shadigan zamonaviy o'qitish texnologiyasini o'quv jarayonida amalga oshirishni ta'minlaydigan chora-tadbirlar majmuasi sifatida tushunish kerak.

Usullari:

Oliy o'quv yurti talabalarining kartografik kompetentligini shakllantirishga qaratilgan zamonaviy o'qitish texnologiyasidan foydalangan holda tajriba-sinov natijalari tadqiqotning kartografiya fanlarni o'qitishni eng samarali bo'lishi va quyidagi pedagogik shartlar bajarilgan holda kartografik kompetentlikni shakllantirish yanada samarali davom etishi haqidagi farazini tasdiqlashga imkon berdi:

- diagnostika maqsadini belgilash, o'quv materialining tarkibini tanlash va tuzilishi oliy ta'lim malaka talablari, ularda belgilangan shartlar va bakalavrlarning faoliyatining xususiyatlariga muvofiq holda amalga oshiriladi;

- kartografik kompetentlikni shakllantirish va rivojlantirishgan hissa qo'shadigan turli ta'lim shakllari, usullari va o'qitish vositalarini tanlash orqali amalga oshiriladi, yuqoridagilarni o'zgaruvchanligi, yoki kombinatsiyalanuvchanligi e'tiborga olgan holda qo'llaniladi;

- ta'lim texnologiyasidan foydalanish va uni amalga oshirishning barcha bosqichlarida talabalarning kartografik tayyorgarligi holati va sifatini nazorat qilish tizimini takomillashganligi;

- ta'lim texnologiyasini talabalar amalda qabul qilishga tayyorgarligini shakllantirdi;

- kartografiya fanlarni o'qitishda, o'quv materiallari tarkibi talabalarni o'zlashtirishga yoki o'tilgan materiallarni mustahkamlashni ta'minlash;

- ta'lim jarayonida o'qituvchi va talabalar o'rtasida shaxsga yo'naltirilgan o'zaro hamkorlikdagi ta'limni vujudga keltiradi;

- talabalarining kartografik kompetentligini shakllantirishga yordam beradigan nomlangan shartlarning ahamiyatini asoslaymiz.

Natijalar.

Talabalarining kartografik kompetentligini shakllantirishga hissa qo'shadigan muhim shart - bu maqsadni belgilash, ta'limning malaka talablariga muvofiq o'quv materialining mazmunini tanlash va tuzilishini takomillashtirish lozim.

Maqsadlarni belgilash - bu oliy o'quv yurtlari talabalarining kartografik kompetentligini shakllantirishga qaratilgan zamonaviy o'qitish texnologiyasini loyihalashtirishning eng muhim bosqichlaridan biridir.

Ta'lim texnologiya doirasida maqsadni belgilash motivatsiyani ta'minlaydi, har bir dars maqsadlarning tegishli tizimini nazarda tutadi, didaktik, tarbiyaviy, rivojlantiruvchi, asosan o'quv mazmunini o'zlashtirish uchun talabalar faoliyatida indikativ asos yaratishga qaratiladi.

Maqsadni belgilash o'quv materialini tanlash va tuzilishini ishlab chiqishni talab qiladi. O'quv materialining asosiy mazmuni ta'lim yo'nalishi va malaka talabi bilan belgilanadi. O'qituvchining vakolatiga ushbu malaka talabi doirasida talabalarining kartografik kompetentligini shakllantirishni ta'minlaydigan nazariy va amaliy xarakterdagi masalalar va vazifalarni tanlash kiradi.

O'qitishning muayyan shakllari va usullaridan foydalanish, avvalo, tayyorgarlikning mazmuni va maqsadlarining birligi asosida yaratilgan va shaxsiy ko'rsatkichlarni rivojlantirishning eng muhim sharti sifatida faoliyat ko'rsatadigan o'qituvchilar va talabalar o'rtasidagi o'zaro munosabatlarning hamda o'zaro harakatlarning maxsus turi bilan tavsiflanadi.

Kartografiya fanlarni o'qitishning ta'limiy texnologiyasi doirasida o'quv mashg'ulotlarini olib borishda talabalarining o'quv va bilim darajasini maksimal faollashtirishni ta'minlaydigan mashg'ulotlarning turli usullari va shakllaridan foydalanilgan.

Kartografiya fanlarni o'qitishda quyidagi usullardan foydalanish – ma'ruza, amaliy, laboratoriya mashg'ulotlari hamda mustaqil ta'lim, testlar, konsultatsiyalar,

dala amaliyoti, referatlar va individual suhbatlar va ularning samaradorligi haqida ilgari surilgan gipotezani tasdiqladi.

Ta'lim natijalarini kuzatish va baholash kartografik fanlarni o'zlashtirish jarayonida talabalarning kartografik kompetentligini shakllanish darajasi to'g'risida ma'lumot beradi. Bu o'qituvchiga mashg'ulotning maqsadi va mazmunini o'z vaqtida oydinlashtirishga, o'qitish usullari, shakllari va vositalarini tanlashga yondashuvlarni qayta ko'rib chiqishga, shu bilan ta'lim trayektoriyasini o'zgartirishga imkon beradi va talaba nazorat natijalarini aks ettirish asosida o'quv materialini o'zlashtirishning to'g'riligini bilib oladi.

Kartografiya fanlar bo'yicha o'quv jarayonini doimiy ravishda kuzatib turmasdan, kartografik kompetentligini shakllantirish dinamikasini kuzatish mumkin emas. Baholash komponenti o'quv jarayonining borishini tekshirishni va uning natijalarini baholashni, maqsadga erishishni tekshirishni o'z ichiga oladi. O'qitishning barcha bosqichlarida kartografik kompetentlikni shakllantirish monitoringi balli-reyting tizimi asosida amalga oshiriladi. Balli-reyting tizimi chegaralari oraliq nazorat hisoblanadi. Balli-reyting tizimi oraliq bosqichlarida u nafaqat nazorat va baholash funksiyalarini bajaradi, balki talabalarni ham rag'batlantiradi. Bu tizim muhim amaliy vazifalar bajarilishini baholash mezonining asosiy ko'rsatkichlaridan hisoblanib, yakuniy bosqichda yakuniy test kognitiv mezonni belgilab beradi hamda kartografik kompetentlik yuqori aytilgan mezon va ko'rsatkichlar asosida yaratilgan vositalar kombinatsiyasi yordamida baholanadi.

Ta'lim texnologiyasini qo'llash samaradorligining navbatdagi, unchalik ahamiyatli bo'lmagan pedagogik sharti bu o'qituvchi va talabalarning undan foydalanishga tayyorligi, bunga muvofiq ikkita jihatni hisobga olish kerak: o'qituvchining integral tayyorligi va talabaning dastlabki tayyorgarligi. Keling, ularni batafsil ko'rib chiqaylik.

Ta'lim texnologiyasini qo'llash sharoitida o'qituvchining kartografik kompetentligini shakllantirishga tayyorligining eng muhim elementi bu uning integral tayyorgarligi, ya'ni: o'z fani va unga oid fan sohalarini bilish, kompyuter imkoniyatlari va u bilan ishlash ko'nikmalari; talabalarning bilish faoliyatini boshqarish ko'nikmalariga egalik qilish va h.k.

Kartografiyaga oid fanlar o'qituvchisining muhim fazilatlariga quyidagilar kiradi: mavzuni bilish, talabalar bilan aloqa o'rnatish qobiliyati, auditoriyada o'zaro hamkorlik muhitini yaratish qobiliyati, yuqori uslubiy malaka, ya'ni, pedagogik va uslubiy texnologiyalar bilan ishlash. Oliy o'quv yurt o'qituvchisi sifatida u dizayn, konstruktiv, moslashuvchan, tashkiliy, kommunikativ, amaliy, baholash va aks ettirish qobiliyatlariga ega bo'lishi kerak.

O'qituvchi o'qitish texnologiyasini ishlab chiqishi hamda kommunikativ darajadagi talabalar bilan pedagogik o'zaro munosabatlarni tashkil etish. O'qitish shakllari, usullari va mezonlarini belgilashi, nazorat va o'zini o'zi nazorat qilishni tashkil etish uchun pedagogik testlar va test topshiriqlarini shakllantirishi kerak va boshqalar. O'qituvchi faoliyatining mazmuni ijodiy tus oladi, bu esa uning integral bilimlarini o'sishini doimiy ravishda yangilab turishini talab qiladi.

O'qituvchilar, hattoki o'qitishda katta tajriba ega bo'lganlar, ko'pincha nazariya va o'qitish amaliyoti sohasidagi yangi ta'lim texnologiyalaridan yiroq, ularni tan olmaydilar va konservativ tafakkur ta'sirida bu texnologiyalarning ahamiyatini tushunmaydilar. Ular ko'pincha o'qitishning innovatsion yondashuvlarini rivojlantirish uchun psixologik to'siqni boshdan kechirishadi.

O'qituvchilarning ta'lim texnologiyalarini loyihalashtirishga va yangi ta'lim texnologiyalarini joriy etishga qiziqishini oshirish uchun bizning fikrimizcha, o'qituvchi-novatorlarning ishini rag'batlantirish, shuningdek ishlab chiqilgan o'quv modellarini sertifikatlash va ularning asosida ishlab chiqilgan ta'lim texnologiyalarini keyinchalik kataloglarni nashr etish bilan ta'minlash zarur.

Turli oliy o'quv yurtlarida ishlaydigan maxsus fan o'qituvchilarining tor doiradagi anjumanlarida jonli tajriba almashinuvi katta samara beradi. Bunday anjumanlar nafaqat maxsus fanlarni o'qitishning yangi yo'nalishlari haqida ma'lumot olish, balki ilg'or texnologiyalar ishlanmalarini ko'rish, turli xil yondashuvlarni taqqoslash imkonini beradi.

Muhokama:

Kartografik kompetentlikni shakllantirishni amalga oshiradigan zamonaviy o'qitish texnologiyasi mavjudligining o'qituvchi faoliyatiga ta'sirini asoslab beramiz. Ushbu texnologiyani qo'llash nuqtai nazaridan quyidagi tendensiyalar ajralib turadi: birinchidan, o'qituvchi tobora ko'proq mashaqqatli didaktik funksiyalardan, shu jumladan nazorat funksiyalaridan ozod bo'lib, faqat ijodiy funksiyalarni qoldiradi; ikkinchidan, kartografik kompetentligini shakllantirish jarayonini boshqarish uchun uning imkoniyatlari sezilarli darajada kengayadi; uchinchidan, o'qituvchining tayyorgarligiga talablar kuchayadi.

Xulosa.

Oliy o'quv yurtlarining o'quv jarayonida zamonaviy o'qitish texnologiyasini muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun nafaqat o'qituvchining, balki talabalarning tayyorligi ham muhimdir.

Kartografiyaga oid fanlarni o'qitishda o'quv materiallari mazmunini o'zlashtirish motivatsiyasi. Oliy o'quv yurt talabalarining kartografik kompetentligini shakllantirishning zarur shartlaridan biri sifatida ajralib turadi, chunki bu muvaffaqiyatli o'rganishning zaruriy omili. Maqsadlarni qabul qilish, ularning

ahamiyatini anglash talabalarning o'quv-bilish faoliyati motivatsiyasiga katta ta'sir ko'rsatadi.

Motivatsiya talabani o'z bilimlarini kengaytirish va chuqurlashtirish, tashqi omillarga bo'lgan ishonchini va mustaqilligini oshirish maqsadida muayyan faoliyatni amalga oshirishga undaydi. Motivatsiya shaxs tuzilishini tashkil etishda yetakchi rol o'ynaydi, bu faoliyatni harakatga keltiruvchi kuchdir.

Ta'lim motivlari talabalarning o'quv faoliyatini oqilona tashkil etish bilan bog'liq va bilim olishga qaratilgan. Ular kartografiya fanlarni o'rganishda bilimlarni o'zlashtirish usullariga, o'quv faoliyatini o'zini o'zi boshqarish usullariga qiziqishni o'z ichiga oladi.

O'qishga nisbatan ijobiy munosabatni shakllantirish kognitiv motivlar tufayli shakllanadi, ular orasida noma'lum narsani o'zlashtirishga, yangi bilimlarni yangi ijtimoiy qadriyatlarga aylantirishga yo'naltirilgan bilim qiziqishi ajralib turadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. U.N.Ibragimov. "Bo'lajak geografiya o'qituvchilarining kartografik kompetentligini shakllantirish tizimini takomillashtirish" Dissertatsiya (PhD): Samarqand-2022 y.
2. U.N.Ibragimov, M.M.Aralov, P.R.Qurbonov M.G.Nazarov, X.X.Jumayev "Topografiya, kartografiya va GIS" nomli darslik. Qarshi.: Intellekt, 2023-yil.
3. U.N.Ibragimov, M.M.Aralov. Topografik kartalar yaratishning asosiy usullari. arxitektura, muhandislik va zamonaviy texnologiyalar jurnali. 2022/12/12
4. U.N.Ibragimov. Masofadan zondlash materiallaridan foydalanib qishloq xo'jalik yerlarini monitoring qilish va elektron kartalarini tuzish. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. 2023